

JUSTINA KUČINSKAITĖ-TOLIAUTIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka

Piotro Zelingerio atminimų albumas

Anotacija. Straipsnyje aptariamas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus albumų fonde saugomas unikalus į vieną aplanką susegtų dokumentų rinkinys *Album pamiątkowy P. Selingera* [Vilnius, XIX a. vidurys – XX a. pr.], 1949 m. į Biblioteką patekęs su kolekcininko Liucijono Uzemblos (Lucyan Uziębło, 1864–1942) archyvu. Tai garsaus aktoriaus, dirbusio Lvovo, Varšuvos ir Vilniaus teatruose, Piotro Zelingerio (1824–1905) atminimų albumas, kurį savininkas komplektavo ir pildė ne vienerius metus.

Esminiai žodžiai: Piotras Zelingeris; atminimų albumas; Vilniaus miesto teatras; afišos; opera; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Keywords: Piotr Zelinger; the memory album; the Vilnius City Theatre; playbills; opera; the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.

Praeities reliktai pasiekia mus keisčiausiomis formomis. Kiekvienam būdingas noras save įamžinti, palikti pėdsaką, vienu ar kitu būdu išlikti ateities kartoms. Atminimų albumas – vienas iš originalesnių būdų tai padaryti. Albumistikos tyrimais domisi ne tik istorikai, bet ir kultūrologai, literatūrologai. Susiformavę dar Ankstyvaisiais viduramžiais, o išpopuliaręję veikiami XIX a. romantizmo, albumai turėjo ne vieną funkciją. Tradiciniai albumai – tai surišti tušti lapai, kuriuose draugai savininkui įrašo palinkėjimą ar sentenciją. Kartais pasitaiko įdomesnių albumų su poezijos posmais, heraldikos motyvais, įklijuotais džiovintais augalais ar piešiniais. Anot tyrėjos Redos Griškaitės, albumai tapdavo ir kelionių žurnalais, ir atstodavo rekomendacinį laišką¹. Suvokus albumo visumą, jis tampa unikaliu kultūros reiškiniu, specifiniu intymaus žmonių bendravimo artefaktu.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus albumų fonde saugomas unikalus į vieną aplanką susegtų dokumentų rinkinys², 1949 m. į Biblioteką patekęs su kolekcininko Liucijono Uzemblos (Lucyan Uziębło, 1864–1942) archyvu. Prieš akis

1 Iš dr. R. Griškaitės pranešimo, skaityto parodos „Noriu būti Tavo knygoje... XVII–XXI a. atminimų albumai iš Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rinkinių“ atidarymo metu 2013 m. balandžio 11 d. Interneto prieiga: <http://www.mab.lt/lt/archyvas/1380/973>.

2 *Album pamiątkowy P. Selingera*. [Vilnius, XIX a. vidurys – XX a. pr.]. LMAVB RSS, A-8264.

gulintis Piotro Zelingerio³ (1824–1905) albumas neatitinka tipiško aukščiau apibūdinto albumo bruožų – jame nėra draugų ir pažįstamų įrašų su palinkėjimais⁴. Savininkas albumo turinį komplektavo ir pildė pats. Kaip archeologams, tiriantiems materialaus paveldo šukes, pagal albumo turinį galima atkurti ne tik jo savininko gyvenimo istoriją, bet ir laikmečio kontekstą.

Piotras Zelingeris buvo daug keliaujantis, garsus aktorius, dirbęs Lvovo, Varšuvos ir Vilniaus teatruose. Muzikinį išsilavinimą gavęs Lvove, debiutavo šio miesto teatre dar būdamas šešiolikos. Vėliau intensyviai gastroliavo: vieną sezoną dirbo Krokuvoje, 1852–1853 m. prisijungė prie P. Zielińskio trupės Žytomyre, po to buvo pakviestas dirbti Varšuvos teatro direktoriaus Jano Jasińskio (albume įklijuotas tai liudijantis laiškas-kvietimas P. Zelingeriui ir darbo kontraktas). Varšuvoje aktorius neužsibuvo, netrukus atsidūrė Vilniuje, kur 1854 m. spalio 10 d. debiutavo Gaetano Donizetti'o (1797–1848) operoje „Lucia di Lammermoor“. Vėliau ši ir kitos Donizetti'o operos bus nuolat įtraukiamos į solinių Zelingerio koncertų repertuarą. Prie šio spektaklio afišos albume įklijuota paties artisto didelio formato nuotrauka Edgardo vaidmeniu – pagal to meto estetinę skonį solistas sėdi tarp spektaklio dekoracijų romantiškai parimęs, svajingu žvilgsniu žiūrėdamas pro šalį, pablyškęs, madingai riestais ūsais – puošėiva Zelingeris amžininkų buvo laikomas išvaizdžiu vyru. Tai buvo vienas iš privalumų norint padaryti aktoriaus karjerą. Kaip pažymi L. Uzembla, Zelingeris „Vilniaus scenoje buvo žymus grožiu, puikaus stoto, o taip pat labai dailus, stipraus ir skambaus balso, kuriame varžėsi tembras, jausmingumas, muzikalumas“ [3, 848]. Nepaprastą, sveiką ir raiškų Zelingerio balsą pastebėjo ir kompozitorius bei dirigentas Stanislovas Moniuška (Stanisław Moniuszko, 1819–1872) [3, 848].

Albumas prasideda portretinėmis nuotraukomis ir Vilniaus atvirukais. Čia įamžinti Zelingerio amžininkai – Varšuvos ir Vilniaus teatro aktoriai, kiti teatre dirbę žmonės. Po nuotraukomis paties Zelingerio ranka užrašytos pavardės⁵: Waleria Rostkowska (1825–1917), Józefas Surewiczius (1805–1892) – aktorius ir teatro režisierius, jo dukra – taip pat aktorė Kornelia Surewicz, kompozitorius S. Moniuška, teatro dailininkai: Aleksandras Vladislovas Strausas (Aleksandr Władysław Strauss, 1834–1896) ir Albertas Žametas (1821–1875), Varšuvos teatro aktorius Danielis Fillebornas (1841–1904), Vilniaus teatro aktoriai – Bogumilas Davisonas (Bogumił Dawison, 1818–1872), su kuriuo P. Zelingeris susirašinėjo, Viktoras Kažinskis (Wiktor Każyński, 1767–1823) ir antraplanės aktorės Emilia Aśnikowska ir Polina Żródelska. Kai kuriose nuotraukose aktoriai įamžinti savo pamėgtais vaidmenimis – W. Rostkowska – Normos, Halkos, P. Zelingeris – Jonteko, karaliaus Edgardo. Nuotraukos atitinka XIX a. portretinės fotografijos kanonus: pasitelkiama retušavimo technika, pozos surežisuotos, portretuojamojo individualumas užgožiamas konvencinių šio žanro fotografijos taisyklių. Vis dėlto, surinkti vienoje vietoje, šie portretai sudaro unikalų ikonografinį rinkinį, itin vertingą Vilniaus miesto teatro tyrėjams.

Albume surinkta visa kolekcija afišų ir spaudos pranešimų apie spektaklius, kuriuose vaidino albumo savininkas – nuo pirmųjų pasirodymų Lvovo teatre iki paskutiniųjų metų Vilniuje. 1849 m., dar dirbdamas Lvove, Zelingeris atliko Tonio partiją Donizetti'o operoje „Pulko dukterė“ („La Fille du régiment“) ir pagrindinę kunigaikščio Čaromyslio partiją Karolio Kurpińskio komedijoje „Čaromyslis, arba Goplo ežero nimfos“ („Czaromysł, czyli nimfy jeziora Gopło“).

1850 m. P. Zelingeris gastroliavo Krokuvoje, ten, ko gero, ir susipažino su kolega Waleriu Nowakowskiu (1823–1864), su kuriuo vėliau daugelį metų dirbo Vilniaus teatre. Apie

3 Pavardė įvairiuose šaltiniuose rašoma skirtingai: Zelinger [3, 848] ir Selinger [2, 222 ir kt.]. Čia pasirinkta forma, kuria dažniausiai pasirašydavo pats albumo sudarytojas.

4 Pažymėtina, kad atminimų albumų įrašai laikytini tam tikra mažosios literatūros forma, turinčia savo raidos istoriją ir kanonus.

5 Pavardžių rašyba albume įvairuoja. Straipsnyje ji suvienodinta, jei reikia, skliausteliuose nurodant variantus.

W. Nowakowskį informacijos nėra daug: baritonas (kartais atliekantis ir boso partijas), įgijęs muzikinį išsilavinimą Krokuvėje, 1844 m. debiutavo šiame teatre, o nuo gruodžio jame vaidino nuolatos. Netrukus veiklą Krokuvos teatre sustabdė iki 1847 m. 1846 m. su šio teatro trupe pasirodė Kališe. 1847 m. išvyko į Varšuvą, bet ten nepasiliko, o nuo 1851 m., kaip ir P. Zelingeris, pasirašė kontraktą su Vilniaus teatru ir jame išdirbo dešimt metų. Atliko vaidmenis „Halkos“, „Favorito“ ir kitose operose, su Vilniaus teatru gastroliavo po Lietuvos miestus: Druskininkus, Kauną ir Minską. Pasak lenkų kultūros istoriko Karolio Estreicherio (1906–1984), Nowakowskis turėjęs gražų, stiprų, gerai išlavintą balsą ir galėjęs tapti geru teatro dainininku, jeigu prigimtis nebūtų jam pašykštėjusi ūgio ir sceninio talento [3, 488].

Sėkmingai debiutavęs, Zelingeris apsisusto Vilniuje ir išdirbo teatre net dešimtį metų. Po 1863 m. sukilimo prisidėjo prie repertuaro atnaujinimo. 1854 m., tik atvykęs į Vilnių, jis tapo pirmuoju Vilniaus teatro tenoru ir atlikdavo pagrindines partijas beveik visuose statomuose spektakliuose. Be to, rengdavo koncertus-muzikinius vakarus, kuriuose, dažniausiai su keliais kolegomis, atlikdavo arijas iš populiarių operų. Repertuaras būdavo įvairus: nuo garsių italų kompozitorių (G. A. Rossini'o, V. Bellini'o, G. Verdi'o, G. Donizzeti'o) kūrinių iki nacionalinių K. Kurpińskiego (1785–1857) ir S. Moniuškos operų. Pastarojo kompozitoriaus garsiausios operos „Halka“ pastatymo aplinkybės taip pat susijusios su Vilniaus scena – ji ne tik čia parašyta, bet 1848 m. sausio 1 d. (10 metų prieš pirmąją premjerą Varšuvoje) Miulerių namuose pristatytas koncertinis jos variantas, o 1854 m. vasario 16 d. pats Moniuška dirigavo pirmajame operos pristatyme (dviejų veiksmų). 1860 m. lapkričio 26 d. Vilniaus publika galėjo įvertinti ir pilną (keturių veiksmų) operos variantą. Vilniškėje operos premjeroje Jonteko vaidmenį atliko P. Zelingeris, Stolneko – Pawełas Białoskorskis (bosas, atvykęs iš Varšuvos), Janušo – W. Nowakowskis, Halkos – W. Rostkowska. Pasak šaltinių, P. Zelingerio vaidmuo sulaukė didelio pasisekimo [3, 848]. Albume šis įvykis iškilmingai pažymėtas: įklijuotą Zelingerio nuotrauką Jonteko vaidmeniui supa sveikinimo juostų ir, matyt, premjeros metu įteikto lauro lapų vainiko fragmentai.

Neturėtų kelti nuostabos neblogas perspektyvas turėjusio aktorius ilgalaikis kontraktas su Vilniaus teatru. XIX a. Vilnius anaipol nepriminė gūdaus provincijos miesto, priešingai – kultūros renginių kokybe nenusileido didiesiems Lenkijos miestams. Teatro istorikė Vida Bakytytė pabrėžia, kad XIX a. 4–6 dešimtmečiais koncertinis ir teatrinis Vilniaus gyvenimas buvo itin intensyvus, stiprėjo muzikos kritika [2, 194]. Išlavinto skonio publika mokėjo įvertinti tikruosius talentus.

Apibūdindamas Vilniaus teatro veiklą 5-ajame dešimtmetyje, teatrologas Jerzis Timoszewiczius pažymi, kad, nepaisant politinių ir finansinių suvaržymų, repertuaras išlaikė itin aukštą lygį – kai kurių reikšmingų kūrinių premjeros Vilniuje buvo pastatytos anksčiau, nei Maskvos, Peterburgo ar Varšuvos teatruose [4, 63]. Kita vertus, 7-ojo dešimtmečio pradžioje šalį krečiant brestančio sukilimo nuotaikoms, teatriniam gyvenime matyti pakrikimo požymių. Sunki finansinė būklė darė įtaką prastai pastatymų kokybei.

Albume įklijuoti teatro sąskaitų fragmentai atspindi sunkią 1861–1862 m. teatro būklę, o Zelingerio pieštuku pabrauktas užrašas „atminimui“ rodo šiuos dokumentus jam buvus svarbu palikti albume kaip vieną iš savo teatro karjeros epizodų. Rankraščiuose įamžinti teatrui aukojusių asmenų sąrašai, teatro išlaidos ir pajamos. Visa tai rodo dideles Zelingerio pastangas surinkti teatrui papildomų lėšų, mat, sumažėjus spektaklių skaičiui, išsigelbėjimu tapo labdaros koncertai-vakarai, kuriuose surenkami pinigai būdavo padalijami teatro aktoriams. Nors tuo metu Vilniaus teatro direktorius buvo Kazimierz Szlagieris (1824–1877), Zelingeris šiuo sunkmečiu pasirodo kaip lyderis, kovojantis dėl teatro trupės išlikimo.

Kaip pavyzdį galima paminėti 1862 m. vasario 4 d. Bajorų klubo salėje surengtą muzikinį vakarą, kuriame įvairias arijas iš žiūrovų pamėgtų operų atliko solistai, „neturintys lėšų išsilaikyti

dėl teatro spektaklių sustabdymo⁶. Sprendžiant iš afišoje nurodytos programos, pats Zelingeris drauge su Ludwika Leśniewska (1830–1882) atliko duetą iš Giuseppe's Verdi'o „Trubadūro“ („Il trovatore“) ir ariją iš prancūzo Fromentalio Halévy (1799–1862) komiškos operos „Andoros slėnis“ („Le val d'Andorre“). Zelingierio albume po šios afišos pateikiamas pluoštelis dokumentų, informuojančių apie finansinę teatro būklę, tarp jų – ir 1862 m. vasario 4 d. vakaro išlaidų bei pajamų sąmata, rodanti, kiek trupei kainavo surengti koncertą: orkestras su piupitro atvežimu atsiėjo 45 rublius ir 30 kapeikų, apšvietimas – 13 rublių, afišos – 5 rublius ir taip toliau iki smulkiausių patarnautojų atlyginimų: afišerio (1,90 rub.), kasininko (1 rub.), grindų vaškuotojo (1 rub.), vežiko (5 rub.). Privalomas mokestis skiriamas žandarui (1,80 rub.), kuris nuo 1833 m. specialaus valdžios įsako privalėjo sėdėti kiekviename spektaklyje. Iš viso išlaidos sudarė 100 rublių ir 70 kapeikų, o iš bilietų trupė uždirbo 281 rublį. Taigi aktorių atlyginimams liko 180 rublių [1, lap. 61–62]. O 6–7-ąjį dešimtmetį pagrindinių vaidmenų atlikėjas, kaip ir orkestro vadovas, pasak V. Bakutytės, gaudavo 50 rublių per mėnesį [2, 183].

1861 m. vasaros sezoną Vilniaus teatro aktoriai gastroliavo Kaune. Kadangi nebuvo specialios teatrui skirtos patalpos, spektakliai vaidinti Perkūno name⁷. Rodytos tos pačios ir Vilniuje statytos pasaulinio garso operos: G. Donizetti'o „Favoritė“ („Favorita“), „Lucia di Lammermoor“, „Pulko duktė“ („La fille du régiment“); V. Bellini'o ką tik Vilniuje naujai pristatyta „Norma“ ir „La sonnambula“, G. Verdi'o „Ernani“, C. M. von Weberio „Laisvasis šaulys“ („Der Freischütz“, kartota dukart). Nepaisant šalyje tvyrančios politinės įtampos, pristatytos netgi dvi lenkiškos operos: J. Stefani „Krokuviečiai ir kalniečiai“ („Krakowiacy i Górale“) ir S. Moniuškos „Halka“. Repertuaras solidus, jokių menkaverčių vienaveiksmių vodevilių rusų kalba, kurie, deja, bus dažnas reiškinys jau netrukus, po 1863–1864 m. sukilimo teatro suvaržymų. Nepataikaujama ir žiūrovams – iš 11 rodytų operų tik trys komedijos.

Pietro Zelingierio albume yra 63 afišos, 34 nuotraukos, 3 atvirukai, 7 litografijos, 2 vizitinės kortelės, 10 laikraščių iškarpu, 7 rankraštiniai vienetai (laiškai, teatro sąskaitų fragmentai, darbo kontraktai) ir spausdintas eilėraštis – pasveikinimas Velykų proga. Taigi didžiąją albumo dalį sudaro spektaklių ir koncertų afišos, tarp kurių yra vienintelių, bendrame bibliotekos afišų rinkinyje nepasikartojančių egzempliorių. Vertingos yra kitų miestų – Krokuvos, Lvovo, Kauno, Daugpilio ir Vitebsko – teatro afišos, ypač puošnūs gastrolių Žytomyre plakatai – iš plono permatomo popieriaus, spalvoto rašalo, įmantraus dekoro. Tikėtina, kad būtent dėl to, kad buvo įrištos į albumą, šios trapios afišos išsilaikė geriau, nei kad būtų laikomos pavienės.

Šie į vieną aplanką susegti dokumentai – įdomūs ir vertingi kaip asmeninės istorijos pasakojimas, kaip teatro ikonografijos rinkinys ir kaip žanrinis atminimų albumo pavyzdys.

6 Tai nurodyta P. Zelingierio atminimų albume esančioje 1862 m. vasario 4 d. instrumentinio-vokalinio vakaro afišoje [1, lap. 54].

7 Plg.: 1861 m. rugsėjo 12 d. C. M. Weberio operos „Laisvasis šaulys“ Kauno teatre afiša. LMAVB RSS, Sm-sp-7/26.

ARCHYVINIS ŠALTINIS

1. *Album pamiątkowy P. Selingera*. [Vilnius, XIX a. vidurys – XX a. pr.]. LMAVB RSS, A-8264.

LITERATŪRA

2. Bakutyte, Vida. *Vilniaus miesto teatras: egzistencinių pokyčių keliu, 1785–1915*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012. 528 p. ISBN 978-9955-868-35-4.
3. *Słownik biograficzny teatru polskiego*. [T. 1], 1765–1965. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. 906 p.
4. Timoszewicz, Jerzy. Iš Vilniaus teatro istorijos (1832–1864). *Menotyra*, 1994, nr. 2, p. 60–66.
5. Timoszewicz, Jerzy. Z teki afiszów Wileńskich, 1800–1863. *Pamiętnik teatralny*. Warszawa, 1986, zs. 2/3 (138/139), p. 221–28.

JUSTINA KUČINSKAITĖ-TOLIAUTIENĖ

The memory album of Piotr Zelinger*Summary*

The article discusses a unique set of documents bound in one folder, *Album pamiątkowy P. Selingera* [Vilnius, mid-19th century – early 20th century], which is kept in the Rare Book Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. It came to the Library in 1949 as part of the archive of the collector Lucyan Uziębło (1864–1942). This is an memory album of Piotr Zelinger (1824–1905), an acclaimed actor who played in theatres of Lvov, Warsaw and Vilnius. He had been collecting contributions to his album for quite a number of years.

Įteikta 2014 m. rugsėji